

57.964

ПРО ВПЛИВ МІЦКЕВИЧА
НА ПОЕЗИЮ ШЕВЧЕНКА

НАПИСАВ

Осип Третьак.

КРАКІВ.

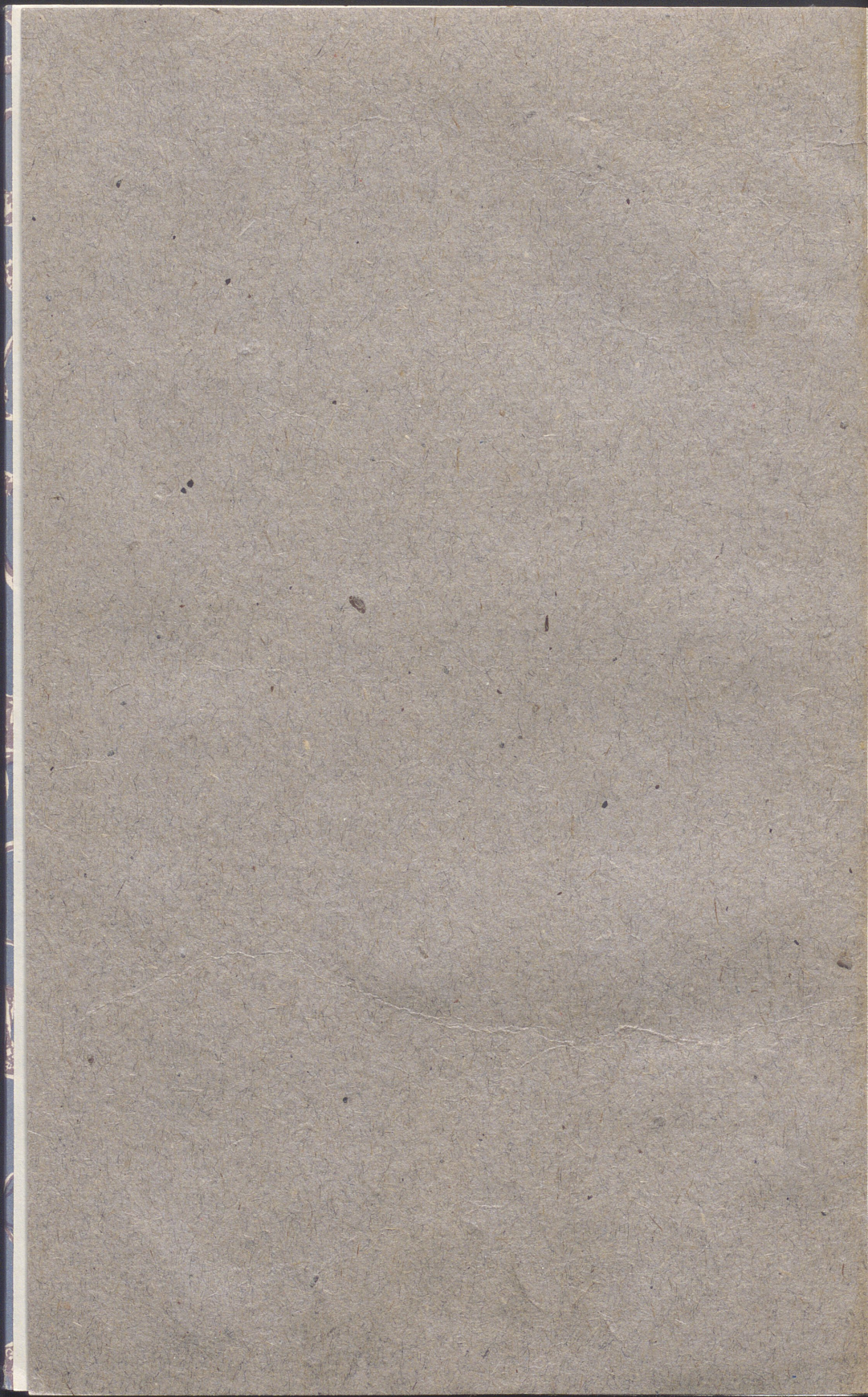
Накладом автора.

Головний склад в книгарни Гебелера і Сп.

1892.

1-56

ПРО ВПЛИВ МІЩКЕВИЧА
НА ПОЕЗІЮ ШЕВЧЕНКА

НАПИСАВ

Осип Третьяк.

КРАКІВ.

Накладом автора.

Головний склад в книгарни Гебетнера і Сп.

1892.

II 109.964

Краків, 1892. — Университетска друкарня під зарядом
А. М. Костеркевича.

Твори наукові, поетичні й матеріяли біографічні
наведені у сій розправі:

- М. К. Чалый. Жизнь и произведения Тараса Шевченка (Сводъ матеріаловъ для его біографіи). Кіевъ, 1882.
- Н. И. Петровъ. Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія. Кіевъ, 1884.
- Iwan Franko. Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze. (Kraj, 1885. Nr. 46).
- Іванъ Франко. Перебендя Т. Г. Шевченка з переднім словом Ів. Франка. Львів, 1889.
- Н. П. Дашкевичъ. Отзывъ о сочиненіи г. Петрова: „Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія — Записки Имп. Акад. Наукъ. Томъ LIX, книжка I. Ст.-Петербургъ, 1889.
- Омелянъ Огоновскій. Исторія руской литературы. Часть II, 2 вѣддѣль. Львів, 1889.
- Emil Ogonowski. Mickiewicz w literaturze rusko-ukraińskiej. Pamiętnik Tow. lit. im. Ad. Mickiewicza. Lwów, 1883.
- Józef Treliak. Ślady wpływu Mickiewicza w poezyi Puszkina. Pamiętnik Wydz. fil.-hist. Akad. Um. T. VII. Kraków, 1889.
- М-сь П. Эпизоды изъ жизни Т. Шевченка. Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи. 1863.
- Чужбинскій А. Воспоминаніе о Шевченкѣ. Ст.-Петербургъ, 1861.
- Т. Шевченко. Письма Шевченка до Бронислава Залѣскаго. Кіевская Старина, 1883, Т. V.
- Т. Шевченко. Художникъ. Кіевская Старина, 1887, Т. XVII.
- А. В. Жуковскій. Сочиненія. Изданіе 8-ое. Ст.-Петербургъ 1885.
- Іванъ Козловъ. Собраніе Стихотвореній. Ст.-Петербургъ, 1840.
- М. Ю. Лермонтовъ. Сочиненія. Первое полное изданіе В. Ө. Рихтера подъ редакцію Пав. Ал. Висковатова. Москва, 1891.
- А. С. Пушкинъ. Сочиненія. — Изданіе Общества для пособія нуждающимся литераторамъ и ученымъ. Ст.-Петербургъ, 1887.

- A. Mickiewicz. Poezye A. Mickiewicza, Wydanie zupełne w IV to-
mach. Lwow, 1888.
- Sew. Goszczyński. Zamek Kauiowski. Wyd. ósme. Lwów, 1875.
- Bohdan Zaleski. Poezye Bohdana Zaleskiego, wydane przez Edw.
Raczyńskiego. Poznań, 1841.
- Т. Г. Шевченко. Збирникъ творивъ. Томъ першый. Кобзарь. Ст.-
Петербургъ, 1883.
- Т. Г. Шевченко. Кобзарь з додатком споминок про Шевченка,
Костомарова і Микѣшина. У Празі, 1876.

ПРО ВПЛИВ МІЦКЕВИЧА

НА ПОЕЗИЮ ШЕВЧЕНКА.

Десять років минає, як надруковано першу обширну монографію о Шевченці. Написав ю Чалий в язиці великорускім п. з. „Жизнь и произведения Тараса Шевченка“. Але в сій монографії не ма ще зовсім мови о розвою творчости Шевченка, автор не вказує ні на які впливи якої небудь поезії на Шевченка. Два роки після сеї книжки указались „Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія“ Н. И. Петрова, де вже автор звертає увагу на впливи сусідніх славянських літератур на найзнаменитшого українського поета, але спеціально займаєся тільки впливом російських поетів (Пушкина, Лермонтова) на Шевченка, з польськихже писателів нагадує тільки Міцкевича, яко такого, котрий міг, скажемо словами Петрова — „раздѣлитъ съ Пушкинымъ и Лермонтовымъ извѣстную долю вліянія на украинского поэта“. В слідуючим 1885 року, в артикулі п. з. „Adam Mickiewicz w rusińskiej literaturze“ (Kraj Nr. 46) д. Иван Франко ось що сказав о сім впливі: „Zdaniem mojem wpływ Mickiewicza na poetycką twórczość Szewczenki był daleko większy, niż to dotychczas przypuszczają. Nie tylko bowiem w utworach pierwszej romantycznej epoki Szewczenki, jak w balladach „Przyczynna“, „Topola“, „Rusałka“ i t. d., tak też i w poematach historycznych w treści i formie znaleźć można dużo reminiscency Mickiewiczowskich,

lecz co więcej wzory i impulsy do swych poematów politycznych z lat 1843—1847, (Sen, Kaukaz, Subotiw, Wielki loch), mógł on znaleźć daleko prędzej w Mickiewicza „Dziadach“, „Wallenrodzie“, „Petersburgu“, niż u któregokolwiek z poetów rosyjskich. Specyalnie zaś „Sen“ Szewczenki i „Petersburg“ Mickiewicza przedstawiają bardzo wiele punktów stycznych, abstrahując, rozumie się, całkiem odrębny poetycki styl obu dwu poetów“. — В чотири роки після напечатання сього артикулу Ів. Франка (1889) появилася дуже занимательна і учона розправа київського професора Дашкевича п. з. „Отзывъ о сочиненіи г. Петрова: Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія“¹⁾, де впливам польської літератури на українську чимало визначено місця. Дотично Шевченка Дашкевич слідом Франка признає вплив Міцкевича в декотрих балладах Тараса і в поемі „Сон“, але так як і Франко не підперає сеї загальної думки ніякими доводами²⁾. Окрім того автор „Отзыва“ указує на ті твори польські, котрі попередили „Гайдамаків“ Шевченка, а мали історичну основу однаку або подібну, іменно на твори Чайковского, Гоциньского, Грози, Олізаровского і Грабовского і як в повісти Чайковского „Wernyhora“, так і в поемі Гоциньского „Zamek kaniowski“ находить місця, котрі обізвались ехом в „Гайдамаках“ Шевченка.

Рівночасно з „Отзывомъ“ Дашкевича (1889) др. Омелян Огоновскій видав другу часть II тома своєї „Исторіи рускои литературы“, де помістив обширну біографію і аналізу творів Шевченка. Але в сій аналізі не ма й словечка

¹⁾ Отчетъ о двадцать девятомъ присужденіи наградъ Графа Уварова.

²⁾ Дашкевич говорить: „Въ „Ustępie“ Міцкевича слышенъ отголосокъ впечатлѣнія произведеннаго на него огромнымъ Петербургомъ, который напоминаетъ поэту Вавилонъ. Это стихотвореніе, а равно стихотвореніе „Petersburg“ представляютъ сходство со стихотвореніемъ Шевченка „Сонъ“. (Отчетъ о двадцать девятомъ присужденіи и т. д. стр. 210). Отжеж автор ма быть забув, що „Ustępie“ і „Petersburg“ не суть два твори окремі, але одна і таже поема Міцкевича.

про вплив польських поетів на Шевченка, дарма, що сейже автор так недавно перед тим вважав справедливими думки Франка, дотичачі впливу Міцкевича на Шевченка¹⁾. Наконєць в сім же року 1889 д. Франко в „Переднім слові“ до „Перебенді“ Шевченка, повторивши свої давніші загальні догади про вплив Міцкевича на Шевченка, старався доказати, що і в Шевченковім „Перебенді“ чути відголос польского поета, що іменно „Improwizacya“ Міцкевича „мала де який вплив на сформованє основної думки Шевченкового Перебенді“.

От і все, що сказано досі о предметі, котрий має бути темою моєї розвідки. Хочу я іменно перевірити думки Дашкевича і Франка дотично впливу Міцкевича на Шевченка, і прослідити: чи вплив сего польского поета на Шевченка кінчаєся на вказаних їми творах, чи напротив розтягаєся й далше і який він іменно має характер.

I.

Чи знав Шевченко польську мову і коли єї навчився? Він був крепаком Енгельгардта, поміщика із села Керелівки, омоскаленнаго Німця, і на дворі сего пана, де п'ятинайцятилітнього Шевченка взяли в панські козачки, немав би він спосібности навчитись тої мови, єслиби єго пан жив постійно в Керелівці. Але Енгельгардт скоро покинув Керелівку і перенісся на довший побут наперед до Вільна, а потім до Варшави і отже в сіх містах Шевченко, обертаючися серед польского простолюда, легко міг навчитись польского язика. Требаж ще памятати, що Енгельгардт віддав Шевченка на науку польским малярям, котрі із ним

¹⁾ В артикулі „Mickiewicz w literaturze rusko-ukraińskiej“ (Pamiętnik im. Adama Mickiewicza 1888), ось що сказав Др. Огоновскій: „Jakoż Iwan Franko . . . . wypowiedział trafne zdanie, że wpływ Mickiewicza na poetycką twórczość ukraińskiego wieszca był daleko większy, niż to przypuszczają“.

не інше як по польськи могли розмовлятися і що саме тоді шіснадцятилітній Тарас закохався в польській швачці. Ся перша любов Шевченка, котра пробудила в нім стільки нових думок, і в його моральнім розвою вельми важну відіграла роллю, була сильною для него приманою до виучення польського язика. Чи вже він тоді познакомився з поезією польською, іменно з поезією Міцкевича, як догадуєсь Франко, трудно на се питанє відповісти щонебудь рішучого, але що в Петербурзі у своїх стосунках із людьми образованими, особливо після свого визволення з кріпацтва, мусів він слухати чимало о Міцкевичі, то годі в тім сумніватись. Слава Міцкевича була вже тогді велика в Петербурзі, память його побуту в тій столиці, свіжа. Чимало знайомих оставив польській поет межі петербургськими літератами і артистами, т. е. у тій сфері, де і Шевченко обертавсь ще й тоді, заким діявся вольности. В Петербурзі легко можна було дістати поезії Міцкевича, позаяк тутже вони були видані самим поетом за два, три роки перед прибутєм Шевченка до Петербурга. Коли визволено його з кріпацтва і круг його знайомих розширився, були поміж сіми знайними Шевченка і Поляки, як се видно з його автобіографічної повісти „Художникъ“.

Маємо і позитивні докази, що Шевченко в перших роках по своїм визволеню читав польських писателів. М-сь П. в своїх „Епизодахъ изъ жизни Шевченка“ говорить, що він давав читати поету повість Чайковського „Wernyhoga“, а було се ще перед виданєм „Гайдамаків“, т. е. перед 1841. З „Воспоминаній“ Чужбинського знаємо, що в 1843 читав він у купі з Шевченком „Dziady“, колиж заслали Тараса в Орську кріпость, то подруживсь він ту з Поляками так, як ніколи перед тим, чому свідцтвом служить його стихотвор „Ляхам“ і його письма до Бронислава Залєського¹⁾. Із сеї кореспонденції довідуюсь, що Залє-

¹⁾ Кіевская старина 1883. Т. V.

скій післав Шевченкови поезіі свого іменника Богдана Залеского і що Шевченко восхищався ними. „Милого Богдана, писав він повеликоруски 9 жовтня 1854 — я получилъ съ сердечною благодарностію и теперь съ нимъ не разлучаюсь; многіе пьесы наизусть уже читаю; одно иногда сердце тяготить, нѣкому слухать, нѣкому передавать той прелесть, которую заключаетъ въ себѣ поэзія, а одному тяжело носить этотъ избытокъ возвышенныхъ божественныхъ идей“. За два роки просив він свого польского друга прислати ему ще раз поезіі Богдана Залеского (10 цвітня 1856). Що в часах спільного життя в Орській кріпости, Шевченко читав Міцкевича у купі з Брон. Залеским, се видно также із ёго писем. „О, какъ бы мнѣ хотѣлось теперь, пише він 10 лютого 1857, поговорить съ тобою о Космосѣ и послушать, какъ ты читаешь пѣсни Вайделоты“ і в сім письмі він наводить два етихи з „Фариса“ (Мало воздуха всей Аравіи наполнить мою свободную грудь).

Наконець знаємо із „Споминок про Шевченка“ Микішина¹⁾, котрий був в дружніх відносинах із Шевченком після повороту сёго посліднёго з неволі, що й тоді, в останніх роках перед смертю, коли, як каже Микішин „громилъ онъ на право и на лѣво, и Пушкиныхъ и Державиныхъ“, що й тоді поезія Міцкевича була ёго звичайною лектурою. „Валялись у него, читаемо тамже, и по полу и по столу растерзанныя книжки „Современника“ да Міцкевича, на польскомъ языкѣ“.

Отже здаєсь досить доказів на те, що Шевченко знав добре польску мову, и що читав польских поетів, а перш усіх Міцкевича. Погляньмож тепер, як впливи сёго поета гомонять в поезіі Шевченка. Прослідимо наперед чія правда: чи Дашкевича і Франка, котрі в балладах Шевченка добачають вплив Міцкевича, чи Петрова і Огоновского, котрі вказують на вплив Жуковского і Козлова²⁾.

¹⁾ Кобзарь. у Празі 1876. Т. II.

²⁾ Д. Петров говорить: Первые произведенія Шевченка написаны въ формѣ баллады въ романтическомъ вкусѣ Козлова и Жу-

II.

Твори Шевченка, котрі можна зачислити до балляд, суть: „Причинна“, „Тополя“, „Хустина“, де поет співає про чумака і друга „Хустина“, де чумака заступає козак, „Утоплена“, „Русалка“, „Лилея“, „Калина“, „Три пляхи“, „Пустка“, „За байраком байрак“ на половину думка, а на половину балляда, врешті „Коло гаю в чистім полі“.

Балляди діляться на ґрупи після сродства своїх мотивів. І так балляди: „Тополя“ і „Коло гаю в чистім полі“ творять одну ґрупу; дві балляди п. з. „Хустина“ другу; „Причинна“, „Утоплена“, і „Русалка“—третю. В сій третій спільним мотивом єсть народний переказ о русалках, фантастичних, злосних істотах, котрі ноцю виходять з води, щоби гратись, людей до себе манити та й на смерть їх залоскочувати. Дарма, що в „Утоплений“ мати й дочка по тім і по сім боці ставка не мають того злосливого характера русалок, усеж такі вони рідня русалкам по своему походженню від утоплених.

Котрий же з поетів повернув фантазію Шевченка в сторону сього народнього переказу? Вжеж не Жуковскій. В баллядах сього поета нема нічогоісінько такого, щоби нагадивало нам сей мотив. Правда, що в баллядах Жуковского: „Громобой“ і „Вадимъ“ поетична, архаїчна декорація уставлена над Дніпром, але окрім сеї назви нема в ніх більш нічого українського, ніякого натяка на переказ о русалках.

Майже теж саме мож сказати о таких баллядах Козлова, як „Свѣжана и Русланъ“, „Встрѣча“ и „Венгерскій лѣсъ“. У всіх тіх баллядах Дніпро єсть романтичною де-

---

ковеского. Очерки ст. 362. У дра Огоновского читаємо: „Въ першихъ своихъ стихотворахъ Шевченко бувъ поетомъ, романтикомъ и любывавъся въ литературіѣ напрямъ російскихъ писателѣвъ, Жуковского и Козлова“. Історія літератури рускои. Часть II, 530.

корацією романтичної дії, або принамені нагадується (як в Угорським лісі), але нема у ніх ані сліду переказу о русалках, та й чого небудь подібного. Тільки в балляді „Озеро мертвої невѣсти“ находимо щось трошки підходячого. Есть там іменно утоплена, котра яко мара плава човном по озері з синім огоньком у руці; погнався за нею єї любий і пропав. Не думаю я перечити, що в декотрих творах Шевченка можна дочутись ремінісценцій поезії Козлова; іменно „Кіевская повѣсть Чернець“ находить відголос в балляді „Причинна“ і в повісті „Варнак“¹⁾, але ті ремінісценції і нечисленні і маловажні.

У Лермонтова русалка являється в однім поетичнім творі, котрий від неї має свою назву²⁾. І справді гарно представив тут Лермонтов русалку, але не дав їй злого характеру, котрим вона визначається в народнім переказі і в баллядах Шевченка. Впрочім „Русалка“ Лермонтова не есть баллядою, а тільки ліричним образом.

У Пушкіна межі творами поетичними, котрі своїм характером наближуються ік баллядам, нема ніякого твору з основою, в котруб входили русалки; але есть чималий драматичний уривок, п. з. „Русалка“, де, — як вже з заголовку легко догадатись, ся фантастична постать важну грає ролю. Але по заяк після моєї думки Пушкін сю драму свою засновав на одній із балляд Міцкевича, то нім розважимо „Русалку“ Пушкіна, погляньмо перш на поезію Міцкевича, на його балляди.

Тут маємо цілу групу балляд (Świtez, Świtezianka, Rybka), заснованих на переказі о русалках, котрі Міцке-

¹⁾ Повість Козлова „Чернець“ своїми початковими стихами:

За Кіевомъ, гдѣ Днѣпръ широкій

Въ крутыхъ брегахъ кипить, шумить

нагадує нам першій стих балляди „Причинна“: Рече та стогне Дніпр широкій, а тим своїм місцем, де Чернець говорить про те, як він почув голос дзвонів, припоминає відповідний уступ Варнака.

²⁾ Русалка Лермонтова друкована першій раз в „Отечественныхъ запискахъ“ 1839.

вич для звеличення озера Світезі назвав Світезянками і котрим придав висше значіннє, вчинивши їх карательницями гріхів людських. Такого значіння не мали вони в народнім вірованю, такого значіння не мають в балладах Шевченка: „Причинна“ і „Утоплена“, але із таким значіннем являються в „Русалці“. Грішна мати породила дитя в високих палатах і кинула у Дніпро приспівуючи:

Пливи, пливи моя доню
Дніпром за водою,
Та випливи русалкою

. . . . .

А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскочеш.
Залоскочи, моє серце,
Нехай не сміється
Надомною, молодю . . . .

Отже, таку караючу ролю призначає „грішна“ мати своїй дочці, але забуває про свої гріхі, знову роскошує в палатах з „паномъ Яном“ і за те наводить на себе кару, котру приготувала для „пана Яна“. „Русалка“ найбільше похожа на „Рибку“ Міцкевича, котра своїм демократичним напрямом, як це вже запримітив Дашкевич, більш усіх інших могла подобатися Шевченкови і мабуть була першим твором, котрий захопив його до зображення нещасної долі дівчини сільської у своїх численних повістях поетичних, так як була она першим твором з такою демократичною основою в літературі польській і російській. Не тільки в загальних чертах, в загальній думці є виразна східність межі Рибкою а Русалкою, але і в декотрих вираженнях, в декотрих подробицях. Слідуюча строфа в „Рибці“:

Niechże sobie żyją młodzi,
Niech się z nią obłudnik pieści,
Niech tylko tu nie przychodzi
Urągać się z mych boleści.

мов луною повтаряєся в Русалці у словах:

Нехай не сміється
Надо мною, молодою,
Нехай п'є, упьється,
Не моїми кров-слізами,
Синьою водою
Дніпровою. Нехай собі
Гуляє з дочкою.

Такаж аналогічність видна межі строфою „Рибки“:

I jak skałka płaskim bokiem
Gdy z lekkich rąk chłopca pierzchnie,
Tak nasza rybka podskokiem
Mokre całuje powierzchnie.

і сімі стихами „Русалки“:

Тай замовкла русалочка,
В Дніпро поринула
Мов пліточка, а лозина
Тихо похитнулась.

Лозина, про котру тут говориться, є зображена і в балладі „Rybka“ (Ku wodzie obraca kroki, gdzie łoza gęsto splecioną).

Вернемось тепер до Пушкіна і його „Русалки“. Богатий князь полюбив дочку мельника і обіцював їй одружитися з нею. Млинарівна зовсім завірила йому, тай сподівалась вже статиєсь матерью. Але трохи згодом князь задумав женитись з дочкою якогось знатного пана; треба було покинути млинарівну, тай втихомирити єї жалости. Отже князь думав, що золотом і дорогим ожерелем і дорогою повязкою втихомирить жаль опущеної любки, але вона погордила дорогими подарками, а сама кинулась у Дніпро і втопилась. Князь відпразнував гучне весілля а млинарівна, очнувшись в глибині ріки „русалкою холодною і мучою“ мала від сеї пори лишь одну думку: як відомстити князеві його зраду. З остальных слів Русалки в недокінченій драмі Пушкіна:

Я каждый день о мщеніи помышляю
И нынѣ кажется мой часъ насталъ

легко догадатися, що дальшою темою драми мала бути пімста русалки.

Російські критики високо цінять артистичну вартість „Русалки“ і справді не помиляються, але не добачають вони, що єї засновок взяв Пушкін з балляди Міцкевича „Рибка“. Тут усі головні моменти дії ті самі: 1) любов і зрада пана, 2) любов і розпач дівчини, 3) гучне весілля пана з княжною, 4) Дівчина кидаєсь в воду, 5) стаєсь русалкою — світезянкою; 6) відомщає зраду. Опроче в декотрих дрібних чертах „Русалки“ находимо невідперті докази єї залежности від „Рибки“. Яко приклад наведемо ось які стихи. В „Рибці“ утоплена лежачи на дні ріки так тихим голосом жалується:

Przez żwir, przez ostre kamuszkі
Fale mnie gwałtownie niosa.

В „Русалці“ Пушкіна підчас княжескої свадьби чуток якийсь голос, котрий сьпіває про утоплену і так свою пісню починає:

По камушкамъ, по желтому песочку
Пробѣгала быстрая рѣчка. ....

Отже тут не тільки образ річки, але і вираження схожі. Слова „камушокъ“ нема в російській язиці; словар Даля знає тільки слово „камешокъ“. Звідкиж взяв Пушкін це вираженє? видимо з Міцкевичевої „Рибки“.

Що Шевченко мусів знати „Русалку“ Пушкіна, пишучи свою „Русалку“, нема що й казати. Вона надрукована була в VI томі Современника, ще в 1837 році, т. є. тоді, коли вже Шевченко обертався межи петербурскими письменниками. Але порівнюючи балляду Шевченка з драмою Пушкіна находимо схожість лишень в однім моменті. У Пушкіна русалці у мстительській ділі має пособляти єї дочка. Она оттак їй каже:

Послушай, дочка: ниньче на тебе
 Надѣюсь я. Къ намъ на берегъ сегодня
 Придетъ мужчина. Стереги его
 И вийдь ему на встрѣчу...
 ... Къ нему нѣжнѣ приласкайся
 И Расскажи все то, что отъ меня
 Ты знаешь про свое рожденье, также
 И про меня. И если спроситъ онъ:
 Забыла-ль я его иль нѣтъ: скажи,
 Что все его я помню и люблю,
 И жду къ себѣ.

У Шевченка мати, котра породила дитя в високих
 палатах, тай винесла его у Дніпрі купати, так промовляє,
 як вже знаємо — до своєї малої дочки:

Пливи, пливи, моя доню,
 Дніпром за водою,
 Та випливи русалкою
 Завтра серед ночі;
 А я вийду гуляти з ним,
 А ти й залоскочеш.

В загалі можна сказати, що на утворенє Шевченко-
 вої балляди „Русалка“ мали вплив і балляди Міцкевича
 і драма Пушкіна і що таким способом вплив Міцкевича
 безпосередний злучив ся тут з посередним.

Поетичне наслідованє звуків природи, котрим визна-
 чуються балляди Бюргера, переніс Міцкевич до одної із
 своїх балляд, іменно до балляди: „Lilie“. Тут-то находимо
 онаматопеічні вираженя: *stuk, stuk, traf, traf, skrzyr, skrzyr*.
 Проф. Дашкевич запримітив, що Метлинський въ своїх дум-
 ках вводячи такі вираженя був наслідователем Міцкевича¹⁾.
 Теж саме можна сказати о Шевченку, з тою різницею,
 що Шевченко ужив сеї стихотворної оздобы з більшою

¹⁾ Отчетъ и т. д. стр. 208.

снагою, навіть як Міцкевич і Бюргер. Іменно в балляді „Утоплена“ прегарно наслідував він шелест осоки і zarazом чесаного волося¹⁾.

Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває
Прокинеться, тихесенько
В осоки питає;
Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?
Хто се, хто се?

Многократне повторенє сього питання видимо не єсть случайне; поет хотів наслідувати звуки природи.

Зображенє місячної вітряної ночі в „Причинній“ нагадує такуж ніч у повісті Міцкевича „Grażyna“ і в повісті Гоциньського „Zamek Kaniowski“. Читаємо у Міцкевича:

Coraz to ciemniej, wiatr północny chłodzi,
Na dole tuman, a miesiąc wysoko,
Pośród krążącej czarnych chmur powodzi,
We mgle niecałe pokazywał oko i t. d.
Miasto już spało, w zamku ognie zgasły.

У Гоциньського, котрий писав свій „Zamek Kaniowski“ видимо під впливом Гражини, маємо образ подібної, тільки ще дикшої ночі:

A księżyc znowu mgłami się zachmurza
I noc mokremi tumanami bije,
I szubienica *skrzypi* i pies wyje.

¹⁾ Схожість „Утопленої“ з Русалкою Лермонтова можна лишь запримітити в сіх стихах Лермонтова:

Розчесувать кольца шелковых кудрей,
Мы ласбимъ во мракъ ночей.

W świetle księżycy, co wyrzy czasami,
Mignął ktoś białą i zagaś tam w krzaku.

У Шевченка такаж ніч темна а з „сердитимь вітромъ“:

Сердитий вітер завива,
 До долу верби гне високі,
 Горами хвилю підійма,
 І блідний місяць на ту пору
 Из хмари де-де виглядає,
 Неначе човен в синім морі
 То виринає, то потонає.
 Ще треті півні не співали,
 Ніхто нігде не гомонів,
 Сичі в гаю перекликались
 Та ясень раз-у-раз скрипів.
 В таку добу під горою
 Біля того гаю
 Щось чорніє над водою,
 Щось біле блукає.

Погляньмо тепер на другу групу баллад: „Тополя“ і „Коло гаю в чистім полі“. Спільною основою є тут переміна дівчини в тополя. Звідки взяв Шевченко сей мотив? Проф. Дашкевич думає, що Шевченко переробив тут якусь людову пісню в роді тої, котру він сам (Дашкевич) чув, як співали у Волинській губернії¹⁾. У сій пісні свекра посилає невістку брати лен у полі:

Не виберешь лёну, то нейди до дому,
 Стань, перекинись в полі тополею.
 Брала лен, брала, да не добрала,
 В чистому полі тополею стала.

Син приїзжає „з великої дороги“ і питає ся, „що то за тополя, коло нашого поля“. Мати наказує єму зрубати

¹⁾ Отчетъ, стр. 169, 170.

сю тополю. Син сповняє волю матери, але за третим ударом сокири, тополя промовляє: „Не рубайже мене, бо я твоя мила, так мені твоя мати вчинида“. Син почувши ці слова, проклинає матір. Отже ся пісьня, котра є справді гарною баллядою, подібна єсть баллядам Шевченка тільки из-за того, що тут невістка, там дівчина перекидає ся тополю. Усі інші подробиці відмінні. Що Шевченко знав сю пісьню баллядову, це видно (як вже вказав Ів. Франко) із його *Перебенді*, котрий „з жонатими на бенкеті, де свекруха злая“ співає „про тополю, лиху долю“.

Треба ще й на те звернути увагу, що Шевченкові дуже подобалось порівнянє дівчини з тополю. Найдти се порівнянє можна і в „*Катерині*“ (Як тополя стала в полі, при битій дорозі) і в „*Наймичці*“ (Як тополя похилилась — Молодиця молодая) і в „*Утоплений*“ (Як тополя серед поля — Гнучка та висока) і в „*Княжні*“ (Мов тополя виростає — Світові на диво), і в „*Маріі*“, (І похилилась мов тополя — Од вітру хилиться в яру) тай ще в декотрих думках. Отже се порівнянє було виходовою точкою для його фантазії, коли творив він „*Тополю*“, але фантазія поета не поленула слідом людової пісьні, тільки іншою дорогою. Чорнобрива дівчина полюбила козака, але „не спішила“, „пішов і загинув“. Тим часом мати хоче свою доню за старого богача за муж видати. Дівчина шукає поради у ворожки і находить; ворожка дає їй такого зілля, що „все лихо загоїть“: коли живий козаченько, то зараз вернеться, коли ні — „не питай, що буде“. Дівчина взяла зілля, пішла, вмилась, напилась — і тополю стала.

Отже тут нові мотиви, котрих не знає пісьня, такі: 1) сватанє богача, 2) розпач дівчини, 3) поміч ворожки.

Сіх мотивів не находимо в такім сполученю ні у якого з російських поетів. В балляді Жуковского „*Людмила*“, переробленій з Ленори Бюргера єсть, правда, розпач дівчини, але нема ані ворожки, ані чарів, ані богача. В „*Світлані*“ Жуковского суть чари, але не ма ані сватання

богача, ані матери, котра не питає дочки, куди єї серце тягне, ані ворожки. Отже всі головні моменти Шевченкової „Тополі“ — винявши перемену дівчини в тополю, знаходяться в балляді Міцкевича „Uciezka“. Ся балляда великого польского поета, найкрасша після моєї думки з усіх його балляд, як „Свѣтлана“ Жуковского, як чимало других европейских балляд, визвана Ленорою Бюргера, але моменти, о котрих тут говориться, — так як и богато де чого іншого, суть у ній зовсім оригінальні. Міцкевич чудовими красками зобразив у сій балляді невгамовну силу страсти, для котрої не ма ніякого спину окрім смерти. Шевченко взяв із сеї балляди не ідею, лишень те, що має переказовий, людський характер. Навіть в декотрих вираженнях „Тополі“ чути відголос „Утечки“.

У Міцкевича: On wojuje, rok upłynął,
On nie wraca, może zginął.

У Шевченка: Пішов та й загинув...

Минає рік, минає другий
Козака не має.

У Міцкевича: Swadźba jedzie szumnie, tłumnie.

„Nie powiozą do ołtarza,
Powiozą mnie do cmentarza,
A pościelą chyba w trumnie.
Ja umrę, gdy on nie żyje,
Ciebie matko żal zabije.

У Шевченка: Він багатий, одинокий,

Будешь панувати.
— Не хочу я панувати,

Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
Спусти мене в яму.

Нехай попи заспівають

А дружки заплачуть:

Легше мені в труні лежать,

А ніж його бачить.

Поміж другою баллядою Шевченка із сеї групи: „Коло гаю в чистім полі“ а „Утечкою“ Міцкевича не ма ніякого звязку. В сій другій балляді Шевченко видимо взяв мотив із народної піснї: „Не ходи Грицю, на вечер- ницю“, та й звязав ёго з мотивом переміни в тополю.

Дашкевич, а за ним і Франко згадують ще про бал- ляду „Лилея“, яко таку, в котрій можна добачити анальо- гію з баллядами Міцкевича. Мені здаєсь, що аналогія тутки вельми далека і поверховна. Поміж баллядами Міц- кевича єсть справді одна, котра має назву: „Lilie“, але зміст сеї балляди зовсім не такий, як у „Лилеї“ Шевченка. Похожість лишь така, що тут і там лилея має своє зви- чайне символічне значіне. Більше сродства можна доба- чити межи „Лилеєю“ а „Тополею“: як тут душа дівчини переходить въ дерево, так там у цвіт білий, символ не- винности. З прочих балляд Шевченка треба ще вказати на „Три шляхи“, яко на твір, котрий своїм початком на- гадує „Trzech Budrysów“ Міцкевича. Як тут, так і там три сини пускаються трёма шляхами на чужину. Але й на тім кінчається аналогічність.

III.

Перейдім тепер до Шевченкового „Перебенді“. Д. Ів. Франко подрібно порівнював ёго з „Імпровізацією“ Міцке- вича і найшов „дуже виразну схожість в деяких думках обох поем.“ „Як поет Міцкевича — говорить Франко — непомірно висшій над товпою звичайних людей, котрі его не розуміють, так само й Шевченків „Перебендя“, хоч з неозначеного космополітичного костюму перебраний в бі- долашну свитину українського сліпця кобзаря“... „Як Міц- кевичів поет своїм чутем обіймає весь світ, так само й Пе- ребендя „все знає, все чує; що море говорить, де сонце ночує.“ Як поет Міцкевича вважає себе вибраним посе- редником між своїм народом і Богом, вступає з тим Богом

в розмову і суперечку за свій нарід і навіть грозить ему війною, так само й Перебендя на самоті серед українського степу голосить „боже слово“... Як поет Міцкевича летить думкою в безмір світа і доходить аж туди, „gdzie granicza Stwórcza i natura“... так само й у Перебенді „Думка край світа на хмарі гуля — Орлом сизокрилим літає, ширає — Аж небо блакитне широкими бе“. Як поет Міцкевича чуєся „нещасним трудячи голос і язик для людей“, так само й Перебендя чує в собі роздвоєне... Біль его пливе з того самого жерела, що й біль Міцкевичевого поета — з самоти між людьми“.

Ціле те порівняне „Improwizacyi“ Міцкевича з „Перебендею“ здається мені дуже поверховним. Поміж Перебендею а Конрадом Міцкевича в „Імпровізації“ подobenство лишь таке, що оден і другий — поети, і яко поети виспі від товпи звичайних людей, але більш нема між ними нічого спільного. Конрад обіймає чутем весь світ зовсім не так, як Перебендя: він чує таку повню творчої сили, що весь світ ему здаєсь підвладним тій силі, і тою силою він хоче світ перетворити; у Перебенді такого чуття нема ні трошки, его задача, як і сам Франко спостерігає, єсть: людям тугу розгоняти. Перебендя не єсть ніяким посередником між своїм народом а Богом, хоча й „по волі з Богом розмовля“, він не вступає в суперечку з Богом за свій нарід, нема в нім нічого Прометейського, він тільки голосить „Господнюю славу“. І в безмір світа летить він думкою зовсім не так, як Конрад, визиваючий Бога на поєдинок; він не летить, але літає, літає, як птиця, котра любуєся в просторі.

А думка край світа на хмарі гуля,
Орлом сизокрилим літає, ширає,
Аж небо блакитне широкими бе...

Тут Перебендя більше схожий на віщого Боiana, котрий „растїкашеться мыслію по древу, сѣрым волком по земли, шизим орлом под облаки“, або на такого но-

вого Бояна, о котрім співає Богдан Залеский в своїм „Sen-drzewo-wieszczce“. „Na ziemi będzie, a z niebem w sojuszu — Tęczę Bóg znajdzie do serca, do uma — Ku stronom gości i rozbrzmi do uszu, — W myślach i słowach cudotwórna du-ma“... „Bracia, o! gorzkim żyć nam przyjdzie chlebem, — Aleć nagroda znaczna — bracia moi! — Słuchem wśród ludu i wzrokiem pod niebem“... Не знаємо, чи знав вже Шевченко поезію Богдана Залеского тогди, коли писав „Перебендю“, але наведені мною стихи добре пристають до характера Шевченкового Перебенді. А если ще розважимо, що краєвид в Перебенді:

Кругом його (кобзаря) степ, як море
Широке, синіє;
За могилою могила,
А там тільки мріє

що сей краєвид — як вже й Франко запримітив, є дуже близький образowi степу у Залеского (Step):

Szumia trawy i burzany,
O! zielono skróś — o! sino,
Jako fale wciąż kurhany,
Step — a step — a rozbujany,
Morze twoje, Ukraino!

то хочеса вірити, що на зображене Перебенді мала де-який вплив поезія Залеского.

В кінці треба ще сказати, що Франко зовсім не зрозумів Міцкевичевого поета, коли сказав, що біль его пливе з того самого жерела, що й біль Перебенді, себ то з самоти між людьми. Не добачив він мабуть того місця, де Конрад, упоєний гординою, голосить: „Depce was, wszyscy poeci — Wszyscy mędrce i proroki — Których wielbił świat szeroki... Gdyby wszystkie pochwały i wszystkie oklaski — Słyszeli, czuli i za słuszne znali... *Nie czuliby własnego szczęścia, własnej mocy — Jak ja dziś czuję, w tej samotnej nocy. — Kiedy sam śpiewam w sobie — Śpiewam samemu sobie*“. І на

те не звернув він уваги, що Перебендя єсть ідеалом поета для Шевченка, Конрад же не був ідеалом для Міцкевича, котрий нарешті зобразив величавими чертами его гординю, щоби її осудити¹⁾.

Отже після сєї перевірки можна, здається, сказати, що в Перебенді нема майже ніякого відголосу „Імпровізації“ Міцкевича. Єслиби ми конешне шукали для Перебенді якого попередника в поезії Міцкевича, то найшлиб его швидче в балляді „Dударz“, або в піснї Вайдельоти. Особливо балляда „Dударz“ є дуже важна з того згляду, що в ній перш у романтичній поезії польській явилась типова постать лірника.

І справді маємо виразні сліди того, що постать лірника в балляді „Dударz“ сильно вразилась в вообразню Шевченка. В одній повісти, котра походить з тих часів, що й Перебендя, т. є., котра написана була ще до 1844, іменно в недоконченій повісти „Черниця Марьяна“ відмалював Шевченко сліпного кобзаря, котрий живо нагадує Міцкевичевого лірника. Ситуация вельми подібна. І у Шевченка і у Міцкевича старий кобзар не сам іде, але його ведуть (у Міцкевича: „Dwaj go chłopczyki pod rękę wiodą“, у Шевченка: „Аж ось з хлопцем старий сліпець — в село шкандибає“); і тут і там гуляючі на вигоні дівчата, побачивши кобзаря, біжать до него і просять, щоб відпочинув, тай заграв ім що небудь, і обіцяють почастувати медом і обдарувати скілько моги:

У Міцкевича:

Biega staruszki, *biega panienki*,
Biega do dudarza dziadka,
 Witaj dudarzu, witamy radzi,
 W wesołej przychodzisz dobie;
 Pewnie zdaleka Pan Bóg prowadzi,
 Pogrzej się i „*spocznij sobie*“.

¹⁾ Тай те, що про недостаток реальности в Конраді говорить Франко, не єсть правдиве.

Wiodą gdzie ogień, gdzie stół z murawy,
 Sadzą dudarza pośrodku;
 Może pozwolisz na trochę strawy,
Albo na szklaneczkę miodku.
 Widzim i lirę, widzim piszczałki
Zagraj co nam samotrzeci;
Napełnim za to tłómok, kobiałki,
 I będziemy wdzięczni waszeci“.

У Шевченка:

„Дивіться, дівчата,
 Кобзар іде, кобзар іде“!
 Та всі, яко мога,
 Хлопців кинули — побігли
 Зустрічать сліпого,
 „Діду - серце, голубчику!
 Заграй нам що небудь:
 Я шага дам; я — черешень;
 Я напою медом
 А тим часом одпочинеш
 А ми потанцюєм.
 Заграйже нам яку небудь“.

Врешті і тут і там кобзар здержує нетерпливі дівчата,
 а потім питаєсь, щоб їм заграти.

No, stójcież cicho, rzekł do gromadki,
Cicho — powtarza, w dłoń klaska —
Jeżeli chcecie zagram wam dziatki,
A cóż wam zagrać?“

Пострівайтеж мої любі.
 Трошки одпочину,
 Сядьмо, хлопче“!

Посідали:

Розв'язав торбину;
 Вийняв кобзу, разів зо два
 Ударив по рваних...
 Щоб вам заграти?...

А найважнійше те, що пісенья, котру і тут і там співає дівчатам кобзар, не єсть аби-яка, байдужа ему; ні, і оден і другий кобзар снує сю пісню із глибини власного серця, з власних споминок. У Міцкевича лірник розказує про страждання свого молодого друга, на котрі він дивився власними очами, співзучи ім цілим серцем; у Шевченка сі дві постати злились в одну; Петрусь, про которого долю кобзар розказує і сам кобзар — се одна особа, як легко догадатись. І тут і там розказ має характер таємничий. Не знаємо, якби кінчив свою поему Шевченко, але не бувби неімовірний догад, що в дальшій частині кобзар — Петрусь мав здибатись з черницею Марьяною, як в балладі „Dudarz“ лірник здибуєсь з любовою свого друга.

Ідучи вказаним порядком, треба нам перевірити, чи правда, що в поемах історичних Шевченка найти можна, як думає Франко, і в основі і у формі чимало ремінісценцій Міцкевичевої поезії. До історичних поем Шевченка зачислити можна окрім Гайдамаків слідуючі історичні думи: Іван Підкова, Тарасова ніч, Гамалія, Полуботко, (если сю думку написав Шевченко) Іржавець, Чернець, Унеділеньку у святую, Швачка і Заступила чорна хмара, врешті уривкі з поеми „Еретик або Іван Гус.“ Не думаю, щоб хто небудь зачисляв сюди і такі сатиричні стихотвори Шевченка, як Саул або Царі, але хочби й так було, то і в них, як і у всіх вище названих творах — винявши „Полуботка“ і „Іржавця“, котрі своїм політичним напрямом, як дальше побачимо, наближуються до Міцкевичевої поезії, — у всіх вище названих творах ні в основі ні у формі нема нічого-сінько такого, щоб нагадувало поезію Міцкевича. Принамені я уважно порівнював сі твори з поезією Міцкевича і ніякої аналогії не найшов.

IV.

Вплив „Improwizacyi“ Міцкевича, которого в „Перебенді“ дочутися годі, указуєсь в політичних стихотворах

Шевченка. Політичні поезії Шевченка, такі іменно, в котрих поет тужить за великою бувальщиною народнєю, величає її і жалується на її упадок, і в котрих намагається воскресити ю в серцях братів — Українців, не могли бути викликані ніякою другою поезією, як польською. В російській поезії, у Пушкіна і Лермонтова, находив Шевченко ліберальні думки, але не міг найти патріотичного наряду такого, яким визначується майже ціла польська поезія романтична, а особливо поезія Міцкевича. Такий офіційальний патріотизм, який проявлявся в поезії Пушкіна і Жуковського, був ему противний. Я вже наводив горі слова Шевченка із письма до Залеского, де він говорить, як любо булоб ему послухати деклямацію пісень Вайдольоти. Отже ся пісня була першим величним маніфестом патріотичної польської романтики, і з істне вулканичною силою стоплювала романтичний напрям з патріотичним. Ся пісня сталась програмою і для поезії Шевченка.

З політичних стихотворів Шевченка Франко і Дашкевич вказують на „Сон“, яко на такий стихотвір, в котрім чути ремінісценції поезії Міцкевича. Так оно й єсть, тільки іменовані критики добачають во „Сні“ лишь аналогію з „Петербургом“ Міцкевича. Отже побачимо, що таке окрім „Петербурга“ із поезії Міцкевичевої обзивається во „Сні“ Шевченка.

Поетови сниться, що він летить над землею і дивиться на ню звисока і бачить всі людські муки, і чує весь людський плач. Тут „латану свитину з каліки здійсмають“, „а он розпинають вдову за подушне“, а єї сина, „єдину дитину, єдину надію“ беруть, та в військо віддають. „А он-де під тином опухла дитина голодная мре, а мати пшеницю на паньщині жне“. Тай ще більше таких сумних образів меркотить на землі перед его очами. І тут то він стаєсь похожим на Конрада в Імпровізації. Весь біль, якого дознає его нарід і уся гореч его положення спливає до серця Шевченка, як до серця Конрада і він як Конрад звертаєсь до Бога з питанєм: чи він бачить из за хмари — наши

сльєзи, горе? Як Конрад на крилах своєї фантазії летить аж там „gdzie graniczą Stwórca i natura“, щоби дізнатись, яким способом двигнути й ущасливити свій нарід, так і Шевченко посиляє думу аж до Бога: „Его розпитати, чи довго ще на сім світі — катом панувати“ і велить своїй думі „своїй лютій муці“ забрати з собою „всі лиха, всі зла“ і показати їх Богу, „ордою їх по всьому небу розпустивши“. І як Конрад в патріотичнім шалі закидує Богу, що Він байдужливо дивиться на землю (Kłamstwo, kto Ciebie nazwał miłością, Ty jesteś tylko mądrością), так і Шевченко на питає: „Чи Бог бачить из за хмари, наши слєзи, горе?“ відповідає з горечю: „Може й бачить, та помога, — Як і отті гори — Предковичні, що політі — Кровию людською“. Тількиж того жару страсти, що горить в груді Конрада Міцкевича, не ма у Шевченка во „Сні“, і за для того суперека з Богом в сій поемі не має того величного характера, котрим вона облечена в Імпровізації.

Погляньмо тепер на дальші части поеми. Поет в своїй воздушній мандрівці прилітає понад город із стома церквами, котрий на долині мов у ямі лежить на багниці. Ся часть поеми є дуже цікава задлятого, що єї предмет, іменно Петербург, яко столиця російського государства, був поетичною темою для трьх величайших поетів Славянщини: Міцкевича, Пушкіна і Шевченка. Тут вельми інтересно відношенє сіх трьх поетів до Петербурга. Міцкевича „Ustęp III części Dziadów“, печатаний потім під заголовком „Petersburg“, є стораменною сатирою на сей город, на его основателя, на его казєнную цивілізацию, на его дух чиновничий, на все, що в сім городі поетови нагадувало грабежу і знищенє его батьківщини. Як відноситься поема Пушкіна „Мѣдный Всадникъ“ до Міцкевичевого „Петербург“, се я обширно виложив в моїй розправі „Ślady wpływu Mickiewicza w poezji Puszkina“¹⁾, тут пригадаю лишь

¹⁾ Pam. Wydz. fil.-hist. Akad. Um. T. VII.

те, що „Вступленіє“ до „Мѣдного Всадника“ було подекуди обороною Петербурга від закидів польського поета, що в сім „Вступленю“ Пушкін намагався в найкращім світлі зобразити сей город, хоча й Вступленє недоконечно гармонізувало з головною думкою самої поеми, в котрій Пушкін всю симпатію читателя повертає в сторону бідного, шаленого Євгенія, підносячого руку на мусиянжовий облик всесильного автократа, основателя Петербурга.

Шевченко во „Сні“ зображаючи надневеку столицю зовсім таке займає становище як Міцкевич, становище ворує і сатиричне. Саме так, як Міцкевич, він представляє Петербург, яко гніздо царської самоволі і невольничого духа, а о початку его говорить з такимже гнівом і яростю.

Дивуюся

Мов несамовитий.

Як то воно зробилося,

З калюжи такої

Таке диво ... От-тут крови

Полито людської,

І без ножа!

Аналогічну думку находимо у Міцкевича (Przedmieścia stolicy).

Jakże tych gmachów cudowna robota:

Tyle kamieni na kępach wśród błota!

W Rzymie, by dźwignąć teatr dla Cezarów,

Musiano niegdyś wylać rzekę złota:

Na tem przedmieściu podłe służgi carów,

By swe rokoszne zamtuzy dźwignęli,

Ocean naszej krwi i łez wyleli.

Але Шевченко має свої окремі, українські, запорожські рахунки з Петербургом, котрі лиш доторкнуті були у Міцкевича, тай ще не зовсім докладно. Відповідаючи на питанє: „Ruskiej stolicy jakie są początki“? Міцкевич ось що межи прочим каже о царі — основателі Петербурга:

W głąb ciekłych piasków i błotnych zatopów,
 Rozkazał wpędzić sto tysięcy palów;
 I wdeptać ciała stu tysięcy chłopów.
 Potem na palach i ciałach Moskalów,
 Grunt założyćwszy, inne pokolenia
 Zaprzagł do taczek, do wozów, okrętów...

Отжеж Міцкевич говорить тут лишнь о тілах Москалів, мов втоптаних в багна, яко підвалина городу. Шевченко знав і добре пам'ятав, що межі сіми тілами було чимало козаків, визваних хитро з України з наказним гетьманом Полуботком, визваних на те, щоби одним ударом і силу козацьку підрубати і найти нещасних, на смерть обречених робітників. За для того се „втоптано“ тіл людських, котре він найшов в „Петербурзі“ Міцкевича, сталось для него вельми важним мотивом, и сей мотив розвинув він широко.

Сей мотив тісно зв'язан з другим — з пам'ятником Петра Великого, котрий грає велику роль в поемах Міцкевича і Пушкіна, позаяк єсть він неначе воплощене російської самодержавної ідеї. У обох поетів сей пам'ятник є зображений аналогічно, хочай не зовсім однаково. У Міцкевича грозний реформатор і завоеватель представлений яко „car knutowładny w todze Rzymianina“, котрий

... . wypuścił rumakowi wodze,
 Widać, że leciał tratując po drodze,
 Odrazu wskoczył aż na sam brzeg skały,
 Już koń szalony wzniósł w górę kopyta,
 Car go nie trzyma, koń wędzidłem zgrzyta;
 Zgadniesz, że spadnie i pryśnie w kawały!

У Пушкіна в аналогічнім місці нема такого виразного пророкування упадку Петрової ідеї, та й в загалі се місце є дуже неясне, здається за для цензури; а всеж таки можна тут догадуватись сродства з Міцкевичевою думкою о Петрі і его пам'ятнику.

Ужасенъ онъ въ окрестной мглѣ!
 Какая дума на челѣ!
 Какая сила въ немъ сокрыта!
 А въ семъ конѣ какой огонь!
 Куда ты скачешь гордый конь
 И гдѣ опустишь ты копыта?
 О мощный властелинъ судьбы!
 Не такъ-ли ты надъ самой бездной,
 На высотѣ, уздой желѣзной
 Россію вздернулъ на дыбы?

Зображене царя Петра у Шевченка більше підходить під Міцкевичево, ніж під Пушкіново, хоча Шевченко і не пророкує погибелі „каскаді тиранства“. І годі тому дивуватися. Шевченко відноситься к постаті кровавого реформатора ще з більшою ненавистю, ніж Міцкевич. Для него, як і для Міцкевича Петро був представителем чужої всепоглощаючої стихії, коли для Пушкіна осоружною була тільки казінная цивілізація, впроваджання його кровавими указами, цивілізація, котра зверху приближала російський нарід до європейських, всередині жє зупиняла єго моральний розвій, поглиблюючи неволю духа. Петра, єго звияжного вождя, звеличив Пушкін в своїй поемі „Полтаві“, де він зобразив Мазепу, єго бунтовника і зрадця, а патріотичні змагання козацької молодєжи назвав „своєвольємъ“. Тут розходились симпатії і антипатії Пушкіна і Шевченка во два протівостайні боки. Для Шевченка Петро був катом, котрий „розпинав Україну“, Мазепа був єроєм народним, о котрим співав він:

Не заснула би ніколи
 Козацькая слава,
 Як би з шаблями при Івані
 Вся Україна встала.

Отже згідно із сіми симпатіями і антипатіями зобразив Шевченко во „Сні“ памятник Петра Великого.

От я повертаюсь —
 Аж кінь летить... копитами
 Склею розбиває,
 А на коні сидить охляп,
 У свиті — не свиті,
 І без шапки: якимсь листом
 Голова пошита.
 Кінь басує... от-от річку
 От-от перескочить.
 А він руку простягає,
 Мов світ увесь хоче
 Загарбати. Хтож це такий?
 От собі й читаю,
 Що на скелі наковано:
 „Первому Вторая“
 Таке диво поставила.
 Тепер же я знаю:
 Це той Первий, що розпинав
     Нашу Україну,
 А Вторая доканала
     Вдову — сиротину.
 Кати, кати, людодіди!
     Наїлись обое,
 Накралися, а що взяли
     На той світ з собою?

Межи наведеними стихами я підкреснув ті, котрі своєю думкою, або своїми поєдинковими вираженнями нагадують Міцкевича „Ustęp III część Dziadów“.

Таким способом зобразивши і освітивши пам'ятник Петра Великого, Шевченко уміщає побіч сего образу, неначе Немезиду невблагову, якусь мару невидиму (Щось таке невидиме). Она тихо й сумно співає про сі „втопта-ні“ тіла, о котрих говорить Міцкевич в „Петербурзі“, а межи котрими Шевченко добачав цілі тисячі тіл козацьких.

Царю проклятий, неситий,
 Гаспиде лукавий!
 Що ти зробив з козаками?
 Болота засипав
 Благородними кістками,
 Поставив столицю
 На їх трупах катованих.

З дальших стихів переконуємось, що сею марою є сам Полуботко. Тут кінчається аналогія з „Петербургом“ Міцкевича, але тут же являється новий образ, котрий безперечно навіяла фантазії Шевченка інша поема Міцкевича, іменно друга часть „Dziadów“. В сій фантастичній драмі, котру справді назвати можна мініатурою Дантової „Божої комедії“, єсть одна сцена, котрою мусів дуже любитися Шевченко, позаяк она відповідала его глибокій ненависті для панів, згнушаних над підданими. У сій сцені являється підчас тайного обряду дух злого пана і просить хоч капельку води, хоч зернечко пшениці, а тут біля него крутиться, вертиться рій пажерливих птиць, его колишніх кріпаків, котрі не допускають его ні до води, ні до якої поживи, шарпають его тіло і пригадують ему его колишні жестокости. Отже во „Сні“ Шевченка такий самий по-мисл, такий самий образ: душі помучених Петром козаків, перекинувшись птицями, літають кругом его, пригадують ему свою муку і грозять, що на страшнім судищі закриють Бога перед его очами:

То не хмара: біла пташка,
 Хмарою спустилась
 Над царем тим мусянжовим
 І заголосила:
 „І ми сковані з тобою
 Людоїде, змію!
 На страшному на судищі,
 Ми Бога закриєм

Од очей твоїх не ситих.
 Ти нас з України
 Загнав голих і голодних,
 У сніг на чужину,
 Та порізав із шкур наших
 Собі багряницю,
 Пошив жилами твердими,
 І заклав столицю
 В новій ряєі.

Окрім сіх виразних ремінісценцій Міцкевичевої поезії во „Сні“ можна ще найти в сій поемі поодинокі місця, котрі хоч не так виразно, а всеж таки нагадують декотрі думки і образи Міцкевича. У польского поета є обширний, сатиричний образ військової муштри в Петербурзі (Przegląd wojska); у Шевченка є короткій, але також сатиричний образ муштри: „А в городі, мов журавлі — Замуштрували москалі — Нагодовані, обуті — І кайданами окуті — Муштруються“... Міцкевич, приближаючись к столиці, звертав увагу на хмари дима, котрі возносяться над нею (To dymy z dwiestu tysięcy kominów — Prosto i gęsto kolumnami leca). Шевченко, долітаючи до Петербурга, бачить також: „На багницьі город мріє — Над ним хмарою чорніє — Туман тяжкій“... Рабске повзанє перед старшиною і топтанє низших чином, у Міцкевича злегка начерчене (Dalej z pochylým karkiem czynownicy — Z podełba patrzą komu się pokłonić — Kogo nadeptać, a od kogo stronić), у Шевченка розширяєся в цілу картину, трохи карикатурну, але дуже гумористичну. Царь підходить до найстаршого і ударе его по щоці, той віддає удар меньшому, той меньшій ще меньшому від себе і так дальше аж до дрібноти, що стоїть за порогом. А й та дрібнота „як кинеться по улицах — Та й давай місити — Недобитків православних„¹⁾.

¹⁾ Далеку аналогію з сим помислом Шевченка мають ось ще які стихи в Міцкевичевій сатирі: „Leci kibitka: żandarm powoźnika —

Навіть з одного порівняння Шевченка проглядає, здаєсь, залежність від поезії Міцкевича (в стихотворі „Oleszkiewicz“: gniew pański, jak myśliwiec... tępiący wszystko co w kniei spotyka — Aż dojdzie w końcu do *legowisk dzika*; у Шевченка: Неначе з берлоги ведмідь виліз); але тут аналогія в порівнянню деспота з диким звірем може бути чисто випадковою.

Если теперь порівнаємо „Сон“ з поемою Пушкіна „Мѣдный Всадникъ“, то знайдемо схожість лиш в декотрих подробицях таких, котрі з головною думкою Шевченкової поеми, з її напрямом, не мають ніякого звязку.

У Пушкіна:

У Шевченка:

По оживленнымъ берегамъ
Громады стройныя тѣсняются
Дворцовъ и башенъ.

Дивлюся я:
Палати, палати
По над тихою рікою.

Въ гранитъ одѣлася Нева,
.....
Береговой ея гранитъ.

А берег обшитий,
Увесь каменемъ.

Люблю...
Твоихъ задумчивыхъ ночей,
Прозрачный сумракъ, блескъ
[безлунный,

Когда я въ комнатѣ моей,
Пишу, читаю безъ лампы,
И ясны спящія громады,
Пустынныхъ улицъ.

От пішов я
Город озирати,
Там ніч — як день.

и свѣтла
Адмиралтейская игла.

По тім боці,
Твердиня й дзвіниця
Мов та швайка загострена.

Wali kulakiem, powoźnik żołnierzy — Wali biczyskiem; wszystko z drogi zmyka — (Droga do Rosyi). „Dał rozkaz. Rozkaz wymknął się przez zęby — I wpadł jak piłka w usta komendanta — I potem gnany od gęby do gęby — Na ostatniego upada sierżanta. (Przegląd wojska).

Виняти треба лишень ту схожість, котру находимо в зображеню памятника Петра Великого, позаяк тут предмет зображення тісно звязуєсь з головною думкою поеми Шевченка. Але характеристичне у сім місці єсть не те, в чім сходиться Шевченко з Пушкіном, лишень те, що він додає до Пушкінового помислу. У російского поета Петр Великий зображен яко „Гигантъ съ простертою рукою“, але куди він і на що протягає руку, того Пушкін не каже. Шевченко занявши сю черту від Пушкіна приновив єю до головної думки своєї поеми:

А він (Петро) руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати.

Отже із усіх горішних порівнятельних дослідів дотично „Сна“, можемо напевно заключити, що фантазия Шевченка, коли він писав свою фантастичну поему, була напоєна образами обох поем о Петербурзі: Міцкевича і Пушкіна, а окрім того декотрими образами II-ої і III-її части „Дзядів“, але на напрям і провідні думки „Сна“ не мав Пушкін ніякого впливу; навпаки вплив Міцкевича проявляє ся в сій поемі із цілою силою, іменно в єї ідеальній сфері. Здаєсь не треба мені вияснити, що говорячи тут про вплив других поетів на Шевченка, не думаю я заперечати сій поемі оригінальність. Она має усі прикмети українського темпераменту Шевченка, і так оригінальна, як Пушкіна „Мѣдний Всадникъ“, котрий був визван также поезією Міцкевича; а яко голос українського патрийота, ще такого, котрий сам добре знав Петербург, она так оригінальна, як і Міцкевича „Petersburg“. Але колиб Міцкевич не написав своєї поеми о Петербурзі, не булоб „Мідного Іздця“, не булоб і „Сна“.

Тут дуже важна і занимательна ся околичность, що в суперечі межи поетом російским і польским про значіне і характер Петербурга, яко воплощення Петрової думки самодержавної, поет український забрав голос, яко третій,

і став по стороні Міцкевича. Той самий поет, котрий в Гайдамаках зобразив прейскравими красками ненависть крпацького люда до панів - Ляхів і у кровавім блиску сеї ненависти звеличав Гонтю героєм а різню малих дітей героїзмом, тепер у купі з Ляхом з проклятем підносив руку на ґранітові мури півночного Вавилону і у купі з Ляхом протестував проти всепоглощаючої ідеї російського государства. Дійшов вже він мабуть тоді до сеї думки, котру висказав в своїм посланю „До мертвих і живих і ненарождених земляків“: „А чванитесь, що ми Польщу-Колись завалили — Правда ваша, Польща пала — Тай вас роздавила“ і в „Розритій могилі“, де мати — Україна промовляє до Богдана: „Ой Богдане, Богданочку — Як-би була знала — У колиціб придушила — Під серцем при-спала“.

Правда, що і Пушкін яко Євгеній підносив руку на мідного царя, але він як той Євгеній перелякався ґрозного облику самодержця і схилив голову перед ним. Своє становище проти самодержавної сили висказав він у стихотворі „Не дай мнѣ Богъ сойти съ ума.“ Усе те, що він там пророкував поетови, котрийби співав в Росії про вольність (Да вотъ бѣда, сойди съ ума — И страшень будешь, какъ чума — Какъ разъ тебя запрутъ) усе те приключилось Шевченкови, котрий заплатив десятима літами гіркої ссилки і неволі за вольнодумне і патрийотичне становище поета. Але із сього становища не зійшов він до кінця жизни. Дуже інтересну ситуацію описує Микішин у своїх „Споминках про Шевченка“¹⁾, із тих часів, коли поет вернувшись з неволі, жив знову в Петербурзі. Тоді приготувляли великий памятник 1000-літія Росії, а одною з фігур сього памятника була величезна статуа Петра Великого. Стояла она в робітні Микішина, де часто гостював Шевченко, і тут то дивлячись на сю статуу, котра як говорить Ми-

¹⁾ Кобзарь. У Празі 1876, II, XX.

кішин, просто давила его, обсіпував він ею, як колись во „Сні“, громовими прокляттями.

Зі „Сном“ вяжуться своїми думками такі політичні стихотвори, як: Великий Лѣх, Розрита Могила, Кавказ, Холодний Яр, тай політична думка: Иржавець. У всіх тих творах поет гремить против царства, де „од Молдована аж до Финна — На всіх языках все мовчить — Бо благоденствує“ (Кавказ), а в Иржавці ще раз нагадує запорожців, котрих „погнади на болото — Город будувати.“ Отже в своїм напрямі сі твори сходяться з Міцкевичевою сатирою на офіційальну Росію, але безпосередного впливу Міцкевича на їх форму, на поодинокі помисли і вираження годі у них добачати. Тільки „Великий Лѣх“ злегка нагадує другу часть Дзядів Міцкевича. Сам напис „Мистерія“ неначе вказує на сродство і залежність одної поеми від другої. А опроче бачимо тут у „Великім Лѣху“ зовсім як у другій часті Дідів три душі, котрі не можуть дістатись до раю і прилітають на сей світ, щоб розказати, за що їх Бог покарав. У Міцкевича тройця душ представляє три степені грішної одвічальної волі, а сей образ має характер лишень моральний; у Шевченка провідна думка цілої мистерії є чисто політична, а троїстость виражає не три степені гріхів політичних, але три головні моменти із відносин України до московського царства. Першу душу не пускають в рай за те, що вона перейшла шлях з повними відрами Богданови, коли їхав в Переяслав Москві присягати; другу — за те, що цареви московському, Петрови, коня напоїла, як вертався з під Полтави; третю — що усміхнулась до цариці Катерини, як та в золотій галері їхала в Канів по Дніпрови. Тут символічно зобразив поет політичні гріхи України, і тим то політичним характером поема его відрізняється від другої часті Дідів, але загальний помисл безперечно навіяла Шевченкови поема Міцкевича.

Тай в декотрих подробицях проявляєсь виразна аналогія. У Міцкевича кожда душа кінчає свою мову небес-

ним вироком, котрий виявляє причину кари небесної. На-
примір ангелик такий голосить вирок божий.

Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
Że według bożego rozkazu:
Kto nie doznał goryczy ni razu,
Ten nie dozna słodyczy w niebie.

Подібний вирок обвіщає душа злого пана і душа дів-
чини, що на землі живучи, не хотіла нікого злюбити. Ся
остання ось-як каже:

Bo słuchajcie i zważcie u siebie,
Że według bożego rozkazu:
Kto nie dotknął ziemi ni razu,
Ten nigdy nie może być w niebie.

У Шевченка три душі — пташки, прилетівши у Су-
ботово, і сівши на похилившемуся хресті на старій церкві,
повторяють також вирок божий, котрий вони на себе стяг-
нули, а сей вирок своєю формою живо нагадує нам вище
наведені вирокі в поезії Міцкевича, дарма що основу має
іншу.

Бо так сказав Петрові Бог:
— Тоді їх в рай ми повпускаєм,
Як все Москаль порозбірає,
Як розкоца Великий Лєх.

Тай те, що перша душа розказує про свій вік дитин-
ний, дуже походить на відповідний розказ ангелика. Ось
що каже ангелик:

Ach ja w mojem życiu całem
Nie gorzkiego nie doznałem.
Pieszczoty, łakotki, swawole,
A co zrobię wszystko caca,
Śpiewać, skakać, wybiedz w pole,
Urwać kwiatów dla Rozalki:

Oto była moja praca;
 A jej praca stroić lalki.

У Шевченка же перша душа так говорить:

Як була я молодю,
 То Присею звалась;
 Я от-тутечки й родилась
 Тут і виростала.
 От-тут було на цвинтарі
 Я з дітьми гуляю,
 З тим Юрусем гетьманченком
 У пиямурки граюсь;
 А гетьманша було вийде
 Та й кликне в будинок...
 Он-де клуня: от-там мені
 І хвіг і родзинок, —
 Всёго мені понадає,
 І на руках носить...
 А до гетьмана як прийдуть
 Із Чигрина гості,
 То це й шлють було за мною,
 Одягнусь, обуюсь, —
 І гетьман бере на руки,
 Носить і цілує..
 От-так то я в Субботові
 Росла — виростала,
 Як квіточка, і всі мене
 Любили й кохали.

У другій сцені „Великого Лёху“ являються три ворони, а в сущности три чорти, що перекинулись воронами. Троїстость має тут велике значіне: кождий чорт, кожда ворона має свій ревір: перша Москву, друга Польщу, третя Україну. Они розказують про те, що злого зробили і чваняються тим і гарукаються з собою. Своім гротесковим характером ся сцена дуже похожа на розмови чортів

у третій часті Дідів Міцкевича, іменно на сцену після великої Імпровізації і на сцену шесту (сон сенатора), тай опроче декотрі дрібні прикмети вказують на вплив сеї польської поеми на „Великий Лѣх“. Напр. ономатопеїчність, котра і у Міцкевича і у Шевченка не єсть звичайна, являєсь у обох поетів в аналогічних сценах (у Міцкевича: „*My leśmy, fit, fit, fit*“, або „*Więc ja za duszę car*“; у Шевченка: „Крав! крав! крав! — Крав Богдан крав.“ Оперний характер многих строф у третій часті Дідів, напр.

Gubernator:

Tu w menuecie para zbywa;
Senator potrzebuje dam.

Starosta.

Moja córka w parach nie bywa,
Ja parę znajdę sam.

лунає у сій сцені Великого Лѣху в слідуючих стихах:

Третя.

Я золотом розтопленим
Залю ёму очи.

Перша.

Ні, він клятий недовірок,
Золота не схоче.

Претя.

Я царевими чинами
Скручу ёму руки.

Друга.

А я зберу з всего світа
Всі зла і всі муки.

Та й те, що чортівські ворони говорять про нового Гонту, іменно: „що як виросте той Гонта, — Все наше пропало! — Усе добро поплондрує, — Ї брата не поки-

не — І розпустить правду й волю — По всій Україні“, пригадує нам натхнену візію ксендза Петра: *Patrz. . . . Na! to dziecię uszło — rośnie, to obrońca! Wskrziesiciel narodu*“.

Ще один дрібний признак впливу Дідів Міцкевича на уформоване „Великого Лёху“ є такий. Перша ворона, котра літала аж у Сибір, та в одного Декабриста трохи жовчи вкрала, ділиться сим набутком з сестрами й каже: „Оце тобі, а це тобі“. У Міцкевича в другій часті Дідів таким способом гусяр промовляє до ангеликів, роздаючи їм зернятка гірчиці: *„Aniołku! duszeczko — Czego chciałeś, macie obie — To ziarneczko, to ziarneczko*“.

Зберім тепер в одно результати наших дослідів про вплив Міцкевича на поезію Шевченка. Ми переконались, що сей вплив дійсно виявляється в балладах і політичних поемах Шевченка, як це вказують Франко і Дашкевич, але що з указаних Франком баллад лишень дві: „Русалку“ і „Тополю“ можна сюди напевно причислити. Ми переконались, що майже ніякого впливу Жуковского та й Козлова в сіх балладах добачити не можна, дарма що Петров і Огоновський на него вказують; що до Пушкіна, то ми бачили, що вплив его „Русалки“ був посереднім впливом Міцкевичевої „Рибки“. З поміж баллад Міцкевича найбільше вразились в вообразню Шевченка: „Rybka“, „Uciezka“ і „Dudarz“, вразились іменно тими мотивами, котрі мають переказовий, сільський і демократичний характер, а остання із трьох баллад насунула Шевченкови, если не цілий помисл, то декотрі образи до поеми „Черниця Марьяна“.

Дальше ми переконались, що ані в Перебенді, ані в історичних стихотворах Шевченка не мож дочутись того впливу Мицкевича, про котрий говорить Ів. Франко, виявивши лишень хіба історичні думи: „Полуботко“ і „Иржавець“. Навпаки ми пересвідчилиось, що в політичних стихотворах Шевченка сей вплив сягає глибоко і простягається не тільки на основу й напрям сіх творів, але й на їх форму і що не тільки „Ustep“, але й друга й третя часть „Дідів“ Міцкевича представляє багато аналогії зі

„Сном“ і з „Великим Лёхом“ Шевченка. Сему впливови перш усього завдячує Шевченко, що із становища, яке займав в Перебенді, яко поет, котрий „людям тугу розганяє, хоть сам світом нудить“, із цього становища піднявся він до високости поета, котрий переймаючись до глибини серця усім горем свого народа, стаєсь его духовим верховодцем, намагаєсь вивести его у світ ліпшої будуччини.

ВАЖНІЙШІ ПОМИЛКИ.

Стор.	1	стріч.	2	замість „о Шевченці“, читай: „о Шевченку“.			
„	2	„	10	„	учона	„	учена.
„	3	„	1	„	польскіх	„	польских.
„	5	„	10	„	ему	„	ему.
„	6	„	21	„	нагадивало	„	нагадувало.
„	6	„	28	„	тіх	„	тих.
„	7	„	2	„	ніх	„	них.
„	7	„	23	„	по заяк	„	позаяк.
„	8	„	5	„	значіннем	„	значіннем.
„	9	„	14	„	сімі	„	сьми.
„	16	„	25	„	его	„	его.

